

УДК: 376–056.263–053.4:37.091.33–027.22:331.103.252

Рецензент:
Литовченко С.В.
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник

СЕНСОРНЕ ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ

Максименко Н.Л.

м. Київ

Анотація

В статті розкриваються принципи сенсорного виховання, запропоновано низку занять, дидактичних ігор, вправ для сенсорного розвитку, діяльності дошкільників з порушеннями слуху.

***Ключові слова:** дошкільники з порушеннями слуху, сенсорне виховання, сенсорний розвиток, діяльність, сприймання.*

Сенсорное воспитание дошкольников с нарушениями слуха

Аннотация

В статье раскрываются принципы сенсорного воспитания, предложено ряд занятий, дидактических игр, упражнений для сенсорного развития, деятельности дошкольников с нарушениями слуха.

***Ключевые слова:** дошкольники с нарушениями слуха, сенсорное воспитание, сенсорное развитие, деятельность, восприятие.*

Sensory education of preschool children with hearing disabilities

Summary

In this article the principles of sensory education, proposed a series of lessons, didactic games, exercises for sensory development of preschool children with hearing impairment.

Keywords: Preschoolers with hearing impairments, sensory education, sensory development activities, activity, perception

Сенсорне виховання спрямоване на формування повноцінного сприйняття довкілля, слугує основою пізнання світу, першою щабелькою, якого чуттєвий досвід. Сенсорний (від лат. Sensus – почуття, відчуття) – чуттєвий, пов'язаний із відображенням дійсності за допомогою відчуттів і сприймань.

Сенсорне виховання – сукупність педагогічних заходів, спрямованих на розвиток діяльності органів чуттів дитини. Потреба сенсорного виховання зумовлена значенням чуттєвого пізнання в розвитку людини. В дошкільній педагогіці основна увага приділяється формуванню різноманітних сенсорних здібностей. Сенсорне виховання сприяє всебічному розвитку особистості, є основою успішного розумового виховання, фізичного, естетичного виховання, морального виховання. У зв'язку з тим, що в дитинстві сенсорні процеси інтенсивно розвиваються, сенсорне виховання у цей період набуває особливо важливого значення. В різних видах діяльності у конструюванні, малюванні, ліплення, співах тощо – дитина вчиться узагальнених способів спостереження (розглядання, вислуховування і зіставлення) предметів. Велику роль у сенсорному вихованні відіграють мовлення, словесні вказівки й позначення. Сенсорне виховання має важливе значення для практичної, особливо художньо-творчої діяльності людей.

Психофізичними характеристиками сенситивності є сукупність відносно незалежних порогів відчуття зорового, слухового та шкіряного аналізаторів, а також загальний темп виникнення і розгортання сенсомоторних реакцій.

Сенситивність (лат. Sensitivus – чутливий, від Sensus – відчуття) – психодинамічна властивість особистості, що характеризує її чутливість.

У сенситивності відтворюється своєрідність сенсорної організації людини (див. сенсоріка).

Успішність розумового, фізичного, естетичного виховання залежить від рівня сенсорного (тобто чуттєвого) розвитку дитини, тобто від того, наскільки досконало вона чує, бачить, відчуває оточення.

У дошкільників з порушеннями слуху виключення слухової аферентації (передавання нервового збудження від периферійних чутливих нейронів до центральних) порушує сприймання простору, недорозвиненість мовлення ускладнює засвоєння суспільного досвіду, чуттєвого пізнання. Відтак, сприймання недостатньо систематизоване й осмислене.

В сенсорному вихованні таких дітей необхідно максимально використовувати збережені аналізатори. Сенсорне виховання – це система заходів, спрямованих на розвиток відчуттів, емоційної сфери дітей у процесі взаємодії з предметами. Прогалини в сенсорному розвитку дитини важко компенсуються, а в шкільному віці часто призводить до загального зниження інтелектуального розвитку та певних труднощів у навчанні.

У вітчизняній технології одним з основних принципів корекційно-виховної роботи полягає в тому, що виправлення вад розвитку не виділяється в окремі заняття з сенсорної, моторної культури, а здійснюється у процесі всього комплексу навчання і виховання дітей із порушеннями психофізичного, слухового розвитку.

Чуттєве виховання здійснюється шляхом педагогічного керівництва процесом засвоєння суспільного сенсорного досвіду (еталонів, висотної шкали теми геометричних форм, кольорів, властивостей і ознак предметів). Сенсорні дії – розгляд, обмацування, куштування на смак, слухання – формуються, порівнюються у процесі дій з предметами.

Порушення слуху, особливості розвитку пізнавальної діяльності утруднюють естетичне виховання таких дітей. Психологічні дослідження (Т.В. Розанова, Н.М. Соловйова, А.А. Венгер та ін.) відставання дошкільників із зниженим слухом у тактильно-вібраційному, зоровому сприйманні, а також у рухливій сфері, зокрема, в розвитку дрібної моторики, затримка в оволодінні прийомами образотворчої діяльності. Зниження

слухового сприймання здібнє можливості пізнання мелодій і вносить своєрідність у музичному вихованні дошкільнят.

В спеціальних дошкільних установах велика увага приділяється сенсорному вихованню дітей, тобто формуванню умінь сприймати і уявляти предмет і явища оточуючої дійсності. Сенсорне виховання здійснюється на заняттях, в ігровій, навчальній, образотворчій, конструктивній діяльності.

Система сенсорного виховання розроблена вченими, педагогами, психологами (А.В. Запорожець, А.П. Усова, Л.А. Венгер, Н.Н. Подьяков та ін.) на основі дидактичних принципів. На кожному занятті завдання орієнтовані на фактичний рівень сенсорного розвитку дітей і перспективно спрямовані на освоєння комплексної програми сенсорного виховання, починаючи з дошкільного віку. Вчені й практики називають чотири таких принципів.

В основі *першого принципу* є збагачення і поглиблення змісту сенсорного виховання, яке передбачає формування у дітей, ще з раннього віку широкої орієнтації в предметному оточенні. Тобто не лише традиційне ознайомлення з кольором, формою і величиною предметів, але й удосконалення звукового аналізу мови, формування музичного слуху, розвиток м'язового відчуття, моторики тощо. При цьому враховується та важлива роль, яку відіграють названі процеси в здійсненні різних видів діяльності.

Другий принцип передбачає сполучення навчання дітей сенсорним діям з різними видами змістовної діяльності. В процесі цих дій дошкільник зосереджується на властивостях і якостях предметів, враховуючи їх значення. Тому вдосконалення сенсорного виховання і спрямоване на з'ясування властивостей предметів і явищ або на з'ясування «сигнального значення».

Третій принцип сенсорного виховання зумовлює повідомлення дітям узагальнених знань і умінь, пов'язаних з орієнтуванням в оточуючому середовищі. Правильне орієнтування дітей в оточенні досягається в результаті специфічних дій під час обстеження величини, форми, кольору предметів, визначення якості, властивостей звуків.

Четвертий принцип припускає формування систематичних уявлень про властивості та якості, які є основою – еталонами обстеження будь-якого предмета, тобто дитина повинна співвідносити одержану інформацію з тими знаннями й досвідом, який уже має.

Оволодівши такою еталонною системою величин, форм, кольорів, дошкільник отримує ніби набір мірок, еталонів, з якими він може порівнювати будь-які якості та дати їм відповідне визначення. Засвоєння уявлень про ці різновидності дозволяє дитині оптимально сприймати навколишній світ.

Реалізація цих принципів можлива вже на етапі раннього і дошкільного дитинства. Дослідження переконують, що переддошкільний та дошкільний вік є найбільш сенситивним для корекції аномального розвитку дітей. Сенситивний (від латинського **sensi** - чутливість) вік – найсприятливіший віковий період для розвитку певних психічних функцій дітей (пізнавальних процесів, властивостей особистості), особливо навчання та виховання.

У ході досліджень А.А. Венгер і Л.А. Венгер, виявили затримку, утруднення дошкільників з порушеннями слуху у співставленні форм предметів геометричної форми, через несформованість у дітей перцептивної (обстежувальної) дії. Крім зорового аналізатора при сприйманні форми, необхідно використати дотик і рухову чутливість, котрі уточнюють обстеження предмета. На визначення властивостей предметів і їх групування (згідно з програмою і методикою) передбачаються наступні заняття, ігри: „Кубик на кубик”, „Що котиться, що не котиться? ”, „Чудовий мішечок” та інші.

Для розвитку сенсорики дитині дуже важливо, щоб вона вчилася сприймати, характеризувати, передавати зображення оточуючих її предметів. Тому з першого року навчання програма передбачає ліплення, малювання з натури, визначення якостей предметів. Тільки під час малювання і ліплення з натури дитина одержує можливість безпосередньо обстежити предмет і передати шляхом образотворчої діяльності свої враження. При навчанні

виділяється важлива роль руху руки обведення – предмета, який дитина повинна відтворити на площині, папері.

На заняттях діти дізнаються, що ліплення, малюнок, аплікація, оригамі – це зображення тих же реальних предметів, які їм знайомі, з якими вони граються, користуються, називають їх. Для ліплення і малювання з натури беруться добре зроблені красиві, яскраві, натуральні предмети. На заняттях діти не тільки оволодівають певними прийомами і навичками, пов'язаними з виконанням робіт з ліплення, малювання, аплікацій, мозаїки, а й вчаться добирати колір, форму, величину паперу, поєднувати фарби, правильно і красиво розташовувати малюнок на аркуші. Творчість дітей особливо яскраво проявляється у сюжетному малюванні, в самостійних роботах на основі вражень від прогулянок, екскурсій, свят. Наприклад, свято ялинки в дитячому садку, або екскурсія в ліс тощо. Вихователь вчить дітей добирати красиві сполучення кольорів, форм паперу для аплікації, декоративного малювання. Діти повинні одержувати задоволення від такої праці, видів діяльності.

Художні здібності дошкільників з порушеннями слуху проявляються в образотворчій діяльності, за допомогою якої, вони можуть показати своє емоційне ставлення до навколишнього оточення.

В естетичному вихованні дітей велике значення має декоративне малювання, яке тісно переплітається з народним мистецтвом. Дошкільників знайомлять з елементами народного розпису, різноманітністю народних орнаментів (рушники, серветки і т. ін.). Заняття з декоративного малювання формують творчі, розвивають художні смаки, здібності дітей.

Сенсорні дії, вправи і групи завдань.

Групування однорідних предметів за кольором.

Палички, іграшки п'яті кольорів: червоного, чорного, зеленого, синього, жовтого. Спочатку діти групують за кольором палички, а потім до кожної групи паличок добирають такого ж кольору іграшку чи предмет.

”Курка та курчата”. Викладання кольорової мозаїки. За куркою (біла мозаїка) – курча (жовта мозаїка).

„Гуска з гусенятами” – так само по чергово розміщують. Розміщені курчата, гусята один за одним після курки, гуски.

Розпізнавання форм, з яких складено малюнок «Будинок» і розфарбувати кожну форму.

Скільки кілець: 3 (1 велике й 2 маленьких)

трикутників: 4 (1 великий й 3 маленьких)

прямокутників: 5 (1 великий, 1 менший, 3 маленьких)

квадратів: 6 (однакових)

Сприймання кольору вдосконалюються з віком. Діти старшої групи виконують завдання, як правило, шляхом ретельного порівняння предметів за зразком. Завершується ця робота успішним виконанням завдань на групування, вибір предметів, їх кольорів за зразком.

Сприймання іншої якості предмета, його форми, то тут вибір за зразком, однорідних предметів заданої форми відбувається у дітей складніше, ніж співвіднесення різнорідних предметів, яке здійснюється шляхом проб і помилок. Це стосується зокрема прошовхування предметів різної форми у відповідні отвори.

1. Заняття на знайомство з формою, ознакою предметів.

Вчити виконувати прості дії з предметами. Вихователь демонструє відерце і предмети, які там є, пропонує малюкам по черзі брати предмет і виставляти на стіл. Діти розглядають їх, цікавляться: милуються ними.

Предмети різні: одні стоять добре (кубик, брусок, циліндр), а інші хитаються, котяться (м'ячик, яйце). Діти за ініціативою вихователя можуть накладати кубик на цеглину, ставити брусок, а круглі предмети не накладаються, зате добре котяться. Коли всі предмети діти роздивилися, їх можна складати у відерце. Малята виконують цю дію з предметами.

2. Заняття на знайомство з величиною предметів.

Збагачення сенсорного досвіду дітей, знайомство з більшими й меншими іграшками, предметами.

Одне відерце маленьке з маленькими кубиками, друге більше – з великими кубиками. Вихователь показує закрите кришкою велике відерце й пояснює, що в ньому є іграшки. Потім пропонує дітям відкрити і дістати з нього предмети. Коли всі діти подивляться кубики, він пропонує малятам скласти їх у відерце й накрити. Дякує за цю роботу і ставить поруч маленьке відерце.

За допомогою вихователя малюки відкривають маленьке відерце і дістають по одному предмети, уважно їх розглядають. Далі вихователь поряд з маленьким відерцем ставить велике відерце і викладає великі кубики й пояснює, що багато іграшок великих і маленьких. Разом з дітьми дорослий сортує предмети за розмірами: великі кубики складають у велике відерце, а маленькі кубики, що залишилися, складають у маленьке відерце. Урізноманітнює дії, звертає увагу на те, як діти зручно беруть у руку більші предмети, а краще виконують дії з маленькими кубиками.

3. Заняття на знайомство з кольором предметів.

Закріплення елементарних дій з предметами.

Формування емоційного ставлення до них.

Діти з відерця беруть різні предмети (помідор, апельсин, огірок, лимон, сливу, квітку), іграшки й розкладають на столі. Всі предмети кольорові, яскраві. Подивившись, намиливавшись ними, знову складають у відерце. Спочатку вихователь складає один предмет, а далі діти по черзі складають решту. Заняття триває 5 – 8 хвилин.

4. Заняття з нанизування кілець на стрижень.

Навчати простим діям, удосконалювати координацію рухів рук під зоровим контролем. Формувати позитивне ставлення до діяльності.

Вважається малюк справився з завданням, якщо із задоволенням виконував вимоги вихователя: знімав, нанизував кільця на стрижень

самостійно, або з незначною його допомогою. На першому занятті більшість дітей потребують, якщо не постійної, то періодичної допомоги дорослого.

Навчання проходить індивідуально, починаючи з другого року (ясельного віку) життя дітей.

Вправи на закріплення поняття про колір, розмір, форму, просторове розташування, кількість предметів тощо.

1. Розкласти за кольором вирізані з паперу (чи іншого матеріалу) квадратики, трикутнички, кружечки.
2. Вибір різних за кольором і формою гудзиків тільки червоного або білого кольору.
3. Розбирання і складання мотрійок.

Вихователь спочатку показує, як її розбирати і складати, потім ці дії робить разом з дитиною. Запропонувати дитині зробити самостійно дії, поступово збільшуючи кількість мотрійок.

Дидактичні ігри для виконання, формування і розвитку сенсорних відчуттів.

4. Гра на орієнтування у просторі.

Надівання кольорових кілець на кольорові кілочки: червоного, зеленого, синього, жовтого, білого кольору. На великій дошці, що має квадратну форму чи ромба, розміщені кілочки. Показати, що кільця певного кольору треба надіти на кілочок такого ж кольору. Показати дітям, як надівати кожне кільце на кілочок. Кільця відповідних кольорів лежать на столі таких кольорів, як і кілочки. Вихователь виконує дії сам, а потім разом з дітьми. Гра супроводжується за допомогою дорослого, якщо це потрібно.

5. Гра „Що змінилось?”. На столі у відповідному порядку виставлені іграшки: на кутах стола ляльки, в середині – пірамідки. Дитині пропонується відвернутися, вона відвернулася (за правилами гри), поміняти місцями іграшки. Вона повинна сказати, показати, що змінилося. Навчати дітей називати словом (показом відповідної таблички, усно) місце, де знаходиться іграшка: справа, зліва, вгорі, внизу.

Вправи на розвиток координації дрібних рухів рук, дотику і зорового сприймання.

1. Вправи із зерном.

а) вибір зернин з ящика, де вони знаходяться (рис, гречка, горох, квасоля тощо). Відібрати зернини за певними ознаками. Спочатку цю вправу провести за допомогою зору, а потім – тільки за допомогою дотику (вправа на розвиток дотику).

б) викладання декоративних ліній (наприклад, зигзаг, рядочок із зернин гречки), простий орнамент.

в) викладання силуетів різними зернинами: кукурудза, горох, рис. Це можуть бути геометричні фігури тощо.

2. Мозаїки: площинні, об'ємні мозаїки. Викладання візерунків за зразком. Самостійне придумування узорів дітьми.

3. Вправи на розпізнавання предметів на дотик. Гра „Чудовий мішечок”.

Кілька предметів, відомих дітям, скласти у непрозорий мішечок. Дитина на дотик визначає, який це предмет. Спочатку брати предмети контрастних форм (куб, куля), потім – менш контрастних, наприклад, іграшкову собаку, мишку, козу чи щось інше).

Такі та подібні ігри легко виконувати і батькам під час відпочинку з дитиною: вдома, на природі, дачі і т.д.

7. Замалюй зайву форму.

1 малюнок: 2 квадрата, 1 прямокутник, 1 квадрат.

2 малюнок: 1 круг, 1 квадрат, 2 круга.

3 малюнок: 1 трикутник, 1 прямокутник, 2 трикутника.

4 малюнок: 1 прямокутник, 1 трикутник, 2 прямокутника.

8. Гра „Чарівний мішечок”

На дотик, обмацування знайти, назвати парні предмети, які відрізняються розміром, величиною:

Книжки – товста, тонка;

олівці – товстий, тонкій

палички – довгий, короткий

м'ячик – великий, малий

іграшки – м'яка, тверда.

Нанизування на конус великих і маленьких кілець, починаючи з більшого і закінчуючи найменшим.

Аналогічні завдання можна давати на конструювання.

Вправи на диференціацію предметів.

Вправи на класифікацію предметів.

Вправи на встановлення подібності, відмінності.

Вправи на добір парних картинок.

Ігри на уточнення уявлень і знань дитини про природу і працю людей.

Формування знань про навколишню дійсність.

Література.

1. Н.И. Белова. Специальная дошкольная сурдопедагогика. Москва., „Просвещение”, 1985, с 125.
2. Л.А. Венгер, И.Д. Венев. Развитие восприятия цвета в дошкольном детстве. В кн. Формирование восприятия цвета у дошкольников /под ред. А.В. Запорожец и Л.А. Венгера. М., 1969.
3. Э.Г. Пилюгина. Занятия по сенсорному воспитанию. Москва., „Просвещение”, 1983. с 94.
4. А.П. Усова, А.В. Запорожец. Педагогика и психология сенсорного развития и воспитания дошкольника. – Вкл: Теория и практика сенсорного воспитания в детском саду. М., 1965. с7 .
5. Г.М. Чефранова. Розумовий розвиток глухого дошкільника. Методичний лист. Київ, 1976, с 35.